

NGUYÊN NHÂN VÀ GIẢI PHÁP HẠN CHẾ TÌNH TRẠNG ẨN CỦA TỘI PHẠM CHO VAY LÃI NẶNG TRONG GIAO DỊCH DÂN SỰ

PHẠM TIẾN TÀI

Trung tâm Nghiên cứu ATGT, Viện Khoa học Cảnh sát,
Học viện Cảnh sát nhân dân

Nhận bài ngày 17/01/2022. Sửa chữa xong 20/01/2022. Duyệt đăng 27/01/2022.

Abstract

Preventing and fighting against the crime of usury in civil transactions is the People's Public Security force's mission to ensure social order and safety. However, due to various reasons, there is still a hidden state among the crime of usury in civil transactions, leading to low effectiveness in the prevention and fight against crime of the People's Public Security force. In the article, the author analyzes and clarifies the causes behind the hidden state among the crime of usury in civil transactions and proposes solutions from the People's Public Security force to contribute to limit the situation.

Keywords: Cause, civil transaction, solution, crime, usury.

1. Đặt vấn đề

Về nguyên tắc, mọi hành vi phạm tội phải được phát hiện kịp thời, xử lý nhanh chóng, công minh theo đúng pháp luật. Tuy nhiên, cùng với tội phạm đã được phát hiện, xử lý và đưa vào thống kê hình sự, "tội phạm ẩn là một trong hai bộ phận cấu thành của tình hình tội phạm, được tạo nên bởi tổng thể các hành vi phạm tội đã xảy ra trên thực tế song còn bị che đậy đối với các cơ quan có thẩm quyền xem xét, điều tra các vụ án hình sự hoặc không có trong thống kê các vụ án hình sự" [5, tr.239]. Tình trạng ẩn của tội phạm do nhiều nguyên nhân khác nhau, làm cho các cơ quan bảo vệ pháp luật đánh giá sai lệch về tình hình tội phạm, đưa ra dự báo và xây dựng kế hoạch phòng ngừa không đúng hướng, kích thích tội phạm xảy ra khi tạo ra những ảo tưởng an toàn khi thực hiện hành vi phạm tội.

Trong đời sống xã hội, hoạt động tín dụng là nhu cầu cần thiết của mọi thành phần kinh tế, là động lực quan trọng thúc đẩy phát triển kinh tế - xã hội. Tuy nhiên khi có nhu cầu, một số cá nhân, tổ chức không tiếp cận được nguồn tín dụng chính thức nên đã tìm đến các nguồn "tín dụng đen", kéo theo đó là hoạt động vay - cho vay vượt quá mức lãi suất được pháp luật quy định. Điều này dẫn đến việc tội phạm phát sinh, trong đó có tội phạm cho vay lãi nặng trong giao dịch dân sự (GDĐS).

Thời gian qua, tình hình tội phạm cho vay lãi nặng trong GDĐS diễn biến phức tạp, thủ đoạn phạm tội tinh vi, các đối tượng cho vay với số tiền lớn, lãi suất "cắt cổ". Các đối tượng phạm tội triệt để lợi dụng mạng viễn thông, mạng xã hội quảng cáo, núp bóng dưới vỏ bọc là các cơ sở kinh doanh, công ty tài chính, cơ sở cầm đồ để tổ chức hoạt động cho vay. Khi người vay chưa kịp trả lãi, các đối tượng dùng mọi thủ đoạn (đặt vòng hoa tang, gửi tặng quan tài, treo đầu động vật, ném chất bẩn, chất thải...) để đe dọa, khống chế. Hệ lụy kéo theo của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDĐS là xảy ra các tội phạm, như: giết người, cố ý gây thương tích, cưỡng đoạt tài sản, bắt, giữ người trái pháp luật... Thực trạng này đòi hỏi lực lượng Công an nhân dân (CAND) phải nghiên cứu và đánh giá đúng tình hình của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDĐS. Muốn vậy, ngoài nghiên cứu tội

Email: phamtientai0610@gmail.com

phạm đã được phát hiện còn phải nghiên cứu tình trạng ẩn của tội phạm để đưa ra giải pháp phòng ngừa và biện pháp nâng cao hiệu quả đấu tranh.

2. Nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong giao dịch dân sự

Từ thực tiễn phòng ngừa và đấu tranh chống tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS của lực lượng CAND, tác giả nhận thấy tình trạng ẩn của tội phạm này xuất phát từ những nguyên nhân sau:

2.1. Nguyên nhân từ các đối tượng thực hiện hành vi cho vay lãi nặng

Các đối tượng cho vay lãi nặng dùng mọi thủ đoạn để trốn tránh trách nhiệm, che giấu hành vi phạm tội. Điều này làm cho các cơ quan chức năng khó phát hiện tội phạm hoặc không đủ căn cứ chứng minh tội phạm. Đây là một trong những nguyên nhân chủ yếu dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS. Khảo sát thấy rằng, một số thủ đoạn của đối tượng cho vay lãi nặng trong GDDS dẫn đến tình trạng ẩn nêu trên đó là:

Thủ đoạn không ghi lãi suất trong giấy vay tiền. Khi có người vay tiền, các đối tượng cắt số tiền lãi vào tổng số tiền vay, hoặc tính tiền lãi vào tổng số tiền vay, người vay sẽ nhận số tiền thực tế ít hơn thể hiện trong giấy vay. Trong giấy vay khi đó chỉ thể hiện số tiền vay, không ghi lãi suất mà người vay phải trả. Đây là thủ đoạn cho vay phổ biến, thường xuyên được các đối tượng sử dụng.

Thủ đoạn chuyển hóa việc vay nợ bằng hình thức vay, mượn tài sản. Đối với thủ đoạn này, các đối tượng yêu cầu người vay phải viết giấy khống thể hiện nhận tài sản (ô tô, xe máy hoặc tài sản có giá trị) từ đối tượng. Người vay sau khi viết giấy nhận tài sản sẽ nhận số tiền thấp hơn giá trị tài sản thể hiện trong giấy vay. Thủ đoạn này nhằm chuyển hướng sang GDDS khi người vay và đối tượng cho vay xảy ra tranh chấp.

Thủ đoạn ép buộc người vay viết giấy nhận tiền để lo, xin công việc. Với thủ đoạn này, các đối tượng cho vay ép buộc người vay viết giấy nhận tiền để lo công việc cho đối tượng hoặc người quen của đối tượng. Thủ đoạn này nhằm gán trách nhiệm bất lợi cho người vay khi xảy ra tranh chấp. Trường hợp người vay không trả được nợ, các đối tượng làm đơn gửi đến Cơ quan điều tra tố cáo người vay chiếm đoạt tài sản.

2.2. Nguyên nhân từ phía người vay lãi nặng

Một trong những nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS là người vay không hợp tác. Nếu người vay khai báo và cung cấp thông tin, lực lượng CAND sẽ phát hiện và xử lý tội phạm, khi đó tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS sẽ hạn chế. Tuy nhiên, một số người vay lãi do sử dụng tiền vay để đầu tư vào các hoạt động phát sinh nhiều rủi ro hoặc sử dụng tiền vay vào mục đích bất hợp pháp (tham gia tệ nạn xã hội như lô đề, cờ bạc, ma túy...) nên không hợp tác và khai báo, thậm chí có người bị các đối tượng cho vay đe dọa, khống chế nên không dám tố cáo với các cơ quan chức năng.

Bên cạnh đó, vẫn còn tình trạng người vay cho rằng: việc vay mượn là GDDS với lãi suất do hai bên thỏa thuận. Họ (người vay) là người có nhu cầu vay tiền, trong khi người cho vay có khả năng đáp ứng với thủ tục đơn giản, nhanh chóng, không cần tài sản thế chấp. Hơn nữa, người cho vay không ép họ phải vay lãi mà do họ tự nguyện đi vay. Do vậy, những người này cho rằng việc vay lãi không phải là hành vi vi phạm pháp luật và không cần thiết phải cung cấp thông tin cho cơ quan chức năng.

2.3. Nguyên nhân từ quy định của pháp luật

Những tồn tại, hạn chế trong quy định của pháp luật cũng là một trong những nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS, bởi lẽ: những tồn tại này làm cho các cơ quan chức năng, trong đó có lực lượng CAND nhận thức không rõ ràng giữa hành vi cho vay lãi nặng là tội phạm với hành vi cho vay lãi nặng là vi phạm hành chính, dẫn đến không đưa vào thống kê hình sự. Có thể kể đến một số hạn chế trong quy định của pháp luật:

Khoản 1 Điều 201 Bộ luật Hình sự năm 2015 sửa đổi, bổ sung năm 2017 quy định điều kiện truy cứu trách nhiệm hình sự về tội cho vay lãi nặng trong GDDS: "cho vay với lãi suất gấp 05 lần trở lên

của mức lãi suất cao nhất quy định trong Bộ luật Dân sự, thu lợi bất chính từ 30.000.000 đồng đến dưới 100.000.000 đồng hoặc đã bị xử phạt vi phạm hành chính về hành vi này hoặc đã bị kết án về tội này, chưa được xóa án tích mà còn vi phạm". Khoản 1 Điều 468 Bộ luật Dân sự năm 2015 quy định: "lãi suất theo thỏa thuận không được vượt quá 20%/năm của khoản tiền vay, trừ trường hợp luật khác có liên quan quy định khác". Như vậy, căn cứ quy định của Bộ luật Hình sự và Bộ luật Dân sự, hành vi cho vay với lãi suất từ trên 100%/năm và thu lợi bất chính từ 30 triệu đồng trở lên sẽ bị truy cứu trách nhiệm hình sự. Vấn đề đặt ra: xác định số tiền thu lợi bất chính là điều kiện truy cứu trách nhiệm hình sự thế nào?

Có quan điểm cho rằng, số tiền thu lợi bất chính là số tiền lãi người cho vay thu được trừ đi số tiền lãi mà pháp luật cho phép là dưới 100%/năm. Có quan điểm lại cho rằng, 20%/năm mới là số tiền lãi mà pháp luật cho phép, do vậy số tiền thu lợi bất chính là số tiền lãi người cho vay thu được trên 100%/năm trừ đi số tiền lãi 20%/năm. Quan điểm khác lại cho rằng, người phạm tội cho vay trên 100%/năm đã là trái pháp luật, do vậy số tiền thu lợi bất chính là toàn bộ số tiền lãi mà người cho vay thu được, không phải trừ đi lãi suất theo quy định của luật¹. Chính vì có những quan điểm khác nhau về xác định số tiền thu lợi bất chính là điều kiện truy cứu trách nhiệm hình sự, cho nên việc xác định hành vi cho vay có cấu thành tội phạm hay không trong một số trường hợp gặp khó khăn trên thực tế.

Hay như, vướng mắc trong xác định dấu hiệu "đã bị xử phạt vi phạm hành chính" về hành vi cho vay lãi nặng trong GDDS là điều kiện truy cứu trách nhiệm hình sự khi số tiền thu lợi bất chính dưới 30 triệu đồng. Theo điểm d khoản 3 Điều 11 Nghị định số 167/2013/NĐ-CP ngày 12/11/2013 của Chính phủ, việc xử phạt vi phạm hành chính chỉ áp dụng đối với hành vi "cho vay tiền có cầm cố tài sản, nhưng lãi suất cho vay vượt quá 150% lãi suất cơ bản do Ngân hàng nhà nước Việt Nam công bố tại thời điểm cho vay". Như vậy, việc xử phạt vi phạm hành chính chỉ áp dụng đối với hành vi cho vay tiền có cầm cố tài sản và lãi suất cho vay vượt quá 150% lãi suất cơ bản do Ngân hàng nhà nước công bố tại thời điểm vay. Tuy nhiên trên thực tế, các đối tượng cho vay lãi nặng không cần cầm cố tài sản, chỉ cần chứng minh nhân dân, căn cước công dân, sổ hộ khẩu hoặc giấy tờ chứng minh nhân thân là có thể vay lãi, nếu căn cứ theo Nghị định số 167/2013/NĐ-CP thì không xử phạt vi phạm hành chính đối với các đối tượng. Do vậy, quy định trong Nghị định số 167/2013/NĐ-CP của Chính phủ không phù hợp với quy định của Bộ luật Hình sự, không điều chỉnh được hành vi cho vay không cần cầm cố tài sản.

2.4. Nguyên nhân từ phía lực lượng Công an nhân dân

Trong phạm vi chức năng, nhiệm vụ, quyền hạn của mình, hoạt động của lực lượng CAND giữ vai trò quan trọng góp phần làm giảm tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS. Chỉ khi nào lực lượng CAND thực hiện tốt nhiệm vụ thì khi đó những sơ hở trong công tác quản lý là điều kiện của tội phạm sẽ được phát hiện và khắc phục, tính tự giác của nhân dân trong phòng, chống tội phạm sẽ được kích thích, kịp thời ngăn chặn, răn đe các đối tượng có ý định phạm tội, qua đó gián tiếp góp phần làm giảm tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS.

Tuy nhiên, thực tiễn hoạt động của lực lượng CAND trong phòng ngừa và đấu tranh chống tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS vẫn còn hạn chế, thiếu sót. Có thể kể đến: công tác quản lý nhà nước, quản lý ngành nghề kinh doanh tài chính dễ phát sinh tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS còn chưa chặt chẽ; việc phát hiện, xử lý hành vi cho vay lãi nặng còn bị động, chưa kịp thời; công tác quản lý đối tượng hoạt động cho vay lãi trên một số địa bàn còn chưa sát sao; hoạt động tuyên truyền, nâng cao ý thức chấp hành pháp luật cho quần chúng nhân dân chưa thường xuyên; công tác vận động quần chúng tham gia phòng ngừa và đấu tranh chống tội phạm cho vay lãi nặng trong

1) Hiện nay, Tòa án nhân dân tối cao ban hành Công văn số 212/TANDTC-PC ngày 13 tháng 9 năm 2019 thông báo kết quả giải đáp trực tuyến một số vướng mắc trong xét xử. Theo đó, "số tiền thu lợi bất chính để xác định trách nhiệm hình sự là số tiền lãi thu được sau khi trừ đi số tiền lãi tương ứng với mức lãi suất theo quy định của Bộ luật dân sự". Như vậy, theo nội dung công văn, số tiền thu lợi bất chính là số tiền lãi sau khi trừ đi số tiền lãi là 20% của khoản tiền vay. Tuy nhiên, đây là công văn giải đáp trực tuyến một số vướng mắc trong xét xử của ngành Tòa án, chưa phải là văn bản hướng dẫn chính thức thể hiện dưới dạng Nghị quyết của Hội đồng thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao hoặc Thông tư liên tịch của liên ngành tư pháp trung ương, do vậy chưa áp dụng thống nhất giữa các cơ quan tiến hành tố tụng.

GDDS chưa liên tục... Những tồn tại này là nguyên nhân, điều kiện của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS, trong đó có nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn.

3. Giải pháp hạn chế tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong giao dịch dân sự của lực lượng Công an nhân dân

Từ những nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS, tác giả đề xuất một số giải pháp góp phần hạn chế tình trạng ẩn của tội phạm này theo chức năng của lực lượng CAND như sau:

3.1. Tham mưu, đề xuất hoàn thiện quy định của pháp luật

Hoàn thiện hệ thống pháp luật, trong đó có pháp luật hình sự quy định về tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS là yêu cầu quan trọng, không những tạo điều kiện thuận lợi cho hoạt động điều tra, xử lý tội phạm mà còn giúp cơ quan chức năng xác định chính xác hành vi và đối tượng cho vay lãi nặng để triển khai các biện pháp làm giảm tình trạng ẩn của tội phạm. Do vậy, trong phạm vi chức năng, nhiệm vụ và quyền hạn của mình, lực lượng CAND tham mưu để lãnh đạo ngành Công an kiến nghị, đề xuất các cơ quan chức năng hoàn thiện quy định của pháp luật về tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS. Những nội dung cần hoàn thiện bao gồm:

Sửa đổi Điều 201 Bộ luật Hình sự quy định về tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS theo hướng tăng mức hình phạt áp dụng đối với người phạm tội. Sở dĩ tác giả đề xuất tăng hình phạt áp dụng quy định tại Điều 201 Bộ luật Hình sự vì: Khoản 1 quy định hình phạt tiền từ 50 triệu đồng đến 200 triệu đồng hoặc phạt cải tạo không giam giữ đến 03 năm, Khoản 2 quy định hình phạt tiền từ 200 triệu đồng đến 1 tỉ đồng hoặc phạt tù từ 06 tháng đến 03 năm, trong khi người phạm tội cho vay lãi nặng thu lợi rất lớn từ việc cho vay, lãi suất gấp nhiều lần mức lãi suất mà pháp luật cho phép. Với mức hình phạt như vậy chưa bảo đảm tính nghiêm khắc và răn đe của chế tài hình sự.

Sửa đổi Nghị định số 167/2013/NĐ-CP ngày 12 tháng 11 năm 2013 của Chính phủ quy định xử phạt vi phạm hành chính trong lĩnh vực an ninh, trật tự, an toàn xã hội; phòng, chống tệ nạn xã hội; phòng cháy và chữa cháy; phòng, chống bạo lực gia đình theo hướng quy định việc xử phạt vi phạm hành chính đối với hành vi cho vay lãi nặng không cần cầm cố tài sản.

Hội đồng Thẩm phán Tòa án nhân dân tối cao ban hành Nghị quyết, hoặc lên ngành Tư pháp Trung ương ban hành Thông tư liên tịch hướng dẫn tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS.

3.2. Đẩy mạnh công tác tuyên truyền

Lực lượng CAND đẩy mạnh công tác tuyên truyền, nâng cao hiểu biết cho quần chúng nhân dân về hậu quả, tác hại có thể xảy ra khi vay lãi nặng; phổ biến biểu hiện hoạt động, thủ đoạn của các loại hình cầm đồ, kinh doanh tài chính là vỏ bọc để thực hiện tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS; phổ biến về chính sách tín dụng để nhân dân biết, vay mượn và sử dụng vốn an toàn...

Cùng với nâng cao nhận thức, lực lượng CAND cần nâng cao ý thức chấp hành pháp luật cho nhân dân. Khi nhân dân chấp hành pháp luật sẽ không vi phạm cũng như tham gia tiếp tay, giúp sức cho các đối tượng phạm tội, khi đó sẽ hạn chế tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS. Muốn vậy, lực lượng CAND cần tuyên truyền là các quy định của pháp luật về xử lý hành vi cho vay lãi nặng trong GDDS, xác định đối tượng tuyên truyền là người hoạt động dịch vụ cầm đồ, kinh doanh tài chính có khả năng thực hiện hành vi cho vay lãi nặng và quần chúng nhân dân.

Để tuyên truyền đạt hiệu quả, lực lượng CAND cần đa dạng hóa các hình thức tuyên truyền phù hợp với từng đối tượng tuyên truyền. Thời gian tới, có thể tuyên truyền bằng nhiều cách như: thành lập trang fanpage trên mạng xã hội Facebook, Zalo để đưa tin, chia sẻ; phối hợp tuyên truyền tại các buổi sinh hoạt dân phố, tổ dân cư; phối hợp với cơ quan truyền thông cho đăng, phát các tin bài...

3.3. Làm tốt công tác vận động quần chúng

Thời gian tới, lực lượng CAND tiếp tục phát động phong trào toàn dân phát hiện, tố giác tội phạm. Cụ thể:

Xây dựng kế hoạch, triển khai thực hiện các chuyên đề vận động nhân dân tham gia phòng ngừa tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS;

Hướng dẫn quần chúng nhân dân cung cấp thông tin về đối tượng, cơ sở kinh doanh có dấu hiệu nghi vấn hoạt động phạm tội cho vay lãi nặng trong GDDS trên địa bàn dân cư;

Vận động, hướng dẫn quần chúng nhân dân tham gia quản lý, giám sát đối tượng có điều kiện, khả năng, biểu hiện phạm tội cho vay lãi nặng...

3.4. Tiến hành có hiệu quả các biện pháp nghiệp vụ

Triển khai điều tra cơ bản địa bàn và hệ loại đối tượng trên diện rộng, trong đó tập trung vào các cơ sở kinh doanh cầm đồ, kinh doanh tài chính, huy động vốn với lãi suất cao; cơ sở hoạt động hội, họ, biểu, phường; đối tượng có tiền án, tiền sự về hành vi cho vay lãi nặng trong GDDS, gây thương tích, đòi nợ thuê; cưỡng đoạt tài sản; gây rối trật tự công cộng; tiêu thụ tài sản do người khác phạm tội mà có...

Tiến hành rà soát, lên danh sách các ngành nghề kinh doanh dễ bị lợi dụng để hoạt động phạm tội cho vay lãi nặng để quản lý; siết chặt việc cấp giấy chứng nhận đủ điều kiện về an ninh, trật tự đối với các cơ sở kinh doanh dịch vụ, tài chính, cầm đồ; kiên quyết xử lý sai phạm của các cơ sở kinh doanh có điều kiện về an ninh, trật tự để phát sinh hoạt động cho vay lãi nặng trong GDDS.

Thường xuyên mở các đợt cao điểm tấn công, trấn áp tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS; triệt phá các băng, nhóm hoạt động bảo kê, đòi nợ thuê, cho vay lãi nặng trên địa bàn.

3.5. Tăng cường quan hệ phối hợp với các cơ quan chức năng

Phối hợp với cơ quan thông tin - truyền thông để tuyên truyền, phổ biến thủ đoạn của tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS; đưa tin về việc bắt giữ, xử lý các đối tượng cho vay lãi nặng trong GDDS; không cho đăng tải thông tin liên quan đến việc cho vay; xóa, gỡ bài quảng cáo, mời chào việc cho vay lãi.

Phối hợp với các tổ chức chính trị - xã hội và các tổ, hội ở địa phương tham gia quản lý, giám sát đối tượng có biểu hiện, dấu hiệu cho vay lãi nặng trong GDDS. Tuyên truyền nâng cao hiểu biết về hoạt động tín dụng; kịp thời bóc gỡ, xóa bỏ tờ rơi, biển quảng cáo trên tường, cột điện, nơi công cộng về các dịch vụ cầm đồ, hỗ trợ cho vay tài chính.

Đề xuất ngành Ngân hàng có chính sách hỗ trợ về vốn, đa dạng hóa các hình thức cho vay, các sản phẩm dịch vụ ngân hàng với thủ tục thuận tiện nhằm đáp ứng nhu cầu vay chính đáng của nhân dân.

Phối hợp với Viện Kiểm sát, Tòa án trong điều tra, truy tố, xét xử nhanh chóng, chính xác, ra bản án phù hợp, phát huy sức mạnh của hình phạt để bảo đảm tính răn đe, phòng ngừa tội phạm cho vay lãi nặng trong GDDS.

4. Kết luận

Trên đây là một số nguyên nhân dẫn đến tình trạng ẩn của tội phạm cho vay lãi nặng trong giao dịch dân sự và một số giải pháp góp phần hạn chế tình trạng ẩn của tội phạm này trên thực tiễn theo chức năng của lực lượng Công an nhân dân. Để đạt được hiệu quả cao nhất kéo giảm và tiến tới xóa bỏ tình trạng cho vay lãi nặng chúng ta cần thực hiện đồng bộ 5 nhóm giải pháp nêu trên. Qua đó tình hình an ninh trật tự, an toàn xã hội sẽ được ổn định, không làm phát sinh các loại hình tội phạm khác, đảm bảo cuộc sống bình yên, hạnh phúc cho nhân dân./.

Tài liệu tham khảo

- [1] Bộ luật Hình sự năm 2015 sửa đổi, bổ sung năm 2017.
- [2] Bộ luật Dân sự năm 2015.
- [3] Thủ tướng Chính phủ (2019), *Chỉ thị số 12 ngày 25/04/2019 về tăng cường phòng ngừa, đấu tranh với tội phạm và vi phạm pháp luật liên quan đến hoạt động "tín dụng đen"*.
- [4] Chính phủ (2013), *Nghị định số 167/2013/NĐ-CP ngày 12/11/2013 quy định xử phạt vi phạm hành chính trong lĩnh vực an ninh, trật tự, an toàn xã hội; phòng, chống tệ nạn xã hội; phòng cháy và chữa cháy; phòng, chống bạo lực gia đình*.
- [5] Nguyễn Xuân Yêm (2013), *Tội phạm học đại cương* (tập 1), NXB Công an nhân dân, Hà Nội.